

ПРО СОЦІАЛЬНО-ДУХОВНУ ЄДНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОЛОГІЇ: ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Жадько В.А. (м. Запоріжжя)

Анотації

Автор аналізує думку про змістовну єдність філософського і філологічного знання на підставі того, що мова є духовним арсеналом об'єктивного розуму світобудови, який розкривається засобами мислення; понятійно-категоріальний апарат даної проблеми та її освітньо-виховні функції; що саме філософія дає відповідь на філологічну суть людини; саме філософія має просвітлити душі і культивувати любов до мудрості; дар мови відрізняє людину і робить людину людиною.

The author analyses an idea about content unity of philosophical and philological knowledge. The author gives the idea that language is the spiritual arsenal of objective mind of the universe, which opens up facilities of thought; concept-category vehicle of this problem and its educative functions; the author underlines that exactly philosophy gives an answer for philological essence of man; exactly philosophy must enlighten the souls and cultivate love to wisdom; the gift of language distinguishes a man and makes a man a man.

Ключові слова

СОЦІАЛЬНЕ, ДУХОВНЕ, ФІЛОСОФІЯ, ФІЛОЛОГІЯ, МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА, ЄДНІСТЬ ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ

Актуальність проблеми

Наукова постановка проблеми вимагає чіткого визначення змісту понять, за допомогою яких вона має вирішуватись. Не можна стверджувати, що сучасній філософській науці невідомі визначення мови, літератури, освіти. Проблема в іншому, а саме: яким чином із безкінечного розмаїття думок і концептуальних підходів вибрати ті, які б, по-перше, були близькі основним суб'єктам мовно-літературної творчості, по-друге, майже аксіоматично, як безумовна цінність, сприймалися суб'єктами їх втілення у навчально-освітньому і виховному процесі.

Проблем додає те, що зазначені суб'єкти належать до різних категорій людей, безпосередньо чи опосередковано зайнятих у системі духовної культури народу в цілому, системи освіти, зокрема.

Перша категорія – це професійні теоретики і науковці, які досліджують освітньо-педагогічний процес, а також літератори, поети, драматурги, діячі культури і мистецтва, чия творчість в конкретній країні є об'єктом вивчення в закладах освіти.

Друга – педагогічні працівники, вчителі, вихователі, які безпосередньо здійснюють навчально-освітній процес, маючи справу з молодим поколінням різних вікових груп і різної зацікавленості в ньому. Сюди ж потрібно віднести і батьків, які, дуже бажано, щоб були найзацікавленішими й найвідповідальнішими суб'єктами навчання і виховання, адже заклади системи освіти починають впливати на учнівську свідомість вже після того,

як діти отримали і сформували в родині певні уявлення і знання на ґрунті закріплення егоцентричного, суб'єктивного і суб'єктивістського виховного начала, яке встигає у віці 4-5-ти років значною мірою стати світоглядно-мотиваційним принципом життєдіяльності. Але це окрема тема, тому ми зупинимось на характеристиці основних суб'єктів суспільно-державного впливу на свідомість учнів і вихованців з метою обґрунтування потрібної і необхідної для них духовно-культурної єдності розуміння педагогічно-освітніх завдань як водночас філософсько-філологічних. Адже правильним залишається прадавнє правило, згідно якого вихователь зобов'язаний бути вихованим – інакше завоювати довіру до нього з боку учнів дуже складно: знання є світоглядною силою лише в разі його наочної демонстрації способом життя вчителя, вихователя, вченого. Це також аксіома, адже кожна людина долучається до світу і світла етико-філософських знань через їх предметне втілення наставником, а не через логіку аргументації засобами формалізації, абстрагування та ідеалізації. Саме ігнорування вимоги цієї аксіоми призвело людство до сучасної кризової ситуації, коли технологічні досягнення не зробили людей кращими в сенсі гуманістично-орієнтованої суспільної практики.

Мета статті

Показати й обґрунтувати соціально-духовну єдність філософського і філологічного знання як базису для організації системи освіти.

Обговорення проблеми

Отже, єдність суб'єктів системи освіти потрібно зафіксувати як основоположне начало її ефективності. Без цього не можна очікувати досягнення головної мети – формування свідомого громадянина, творця і суб'єкта нової України, не обтяженого кошмаром досвіду минулих поколінь у його негативному вимірі, пов'язаному з суто матеріалістичним тлумаченням історичного процесу, в основі якого першорядна роль відводиться способу виробництва, тобто техніко-технологічного фактору. Людина, яка усвідомлює себе як головний структурний елемент матеріально-виробничого процесу, як знаряддя праці, дуже дивується, чому їй не досить комфортно в суспільстві. Між тим дивуватись потрібно тому, чому люди допустили ситуацію, за якої вони підпорядковані бездушній технології. Вірніше, чому вони як творці технології, попали в залежність від неї настільки, що неспроможні поглянути на світ як світло одушевлених та одухотворених знань, адже світопізнання тотожне самопізнанню – це також є аксіома педагогіки як органічної складової, навіть краще й точніше – органічної сутності філософії, для якої головне покликання людини якраз і полягає в самопізнанні.

Однією з найголовніших проблем, яку слід вирішувати на шляху світопізнання як самопізнання, на шляху мовно-літературної освіти, є проблема подолання стереотипів радянсько-комуністичної ідеології, в першу чергу побудованих на принципах партійно витлумаченої класовості та народності. Зовсім не тому, що в суспільстві немає класів і партій, а тому, що кожна людина народжена як народна **родова цілісність**, і суспільство зобов'язане й покликане дати їй знання про **ціле й цілісність**, які

мають бути метою для неї впродовж усього її життя. Тому допомогти подолати класово-партійну „суб'єктивно-ідеологічну” (а не суб'єктно-ідеологічну) свідомість суб'єктів системи освіти може і спроможна *тільки й виключно філософія*. Вірніше, знайомство з нею як історією духовно-пізнавальної діяльності мислителів, що презентують історію людства і людство загалом.

Як доказ справедливості такої відповідальної функції філософії наведемо судження видатного державного діяча й водночас мислителя Марка Аврелія. „Час людського життя – мить; його сутність – вічна плинність; відчуття неясні; будова всього тіла хитка; душа нестійка; доля загадкова; слава недостовірنا. Інакше кажучи, все, що стосується тіла, подібне потоку; що стосується душі – сновидінням і диму. Життя – боротьба і ходіння по чужині; посмертна слава – забуття. Але що може вивести на шлях? Ніщо, окрім філософії. ...Не йди слідами Цезарів і не дозволяй себе звабити: адже це буває. Зосередь всі зусилля на тому, щоб залишитись таким, яким тебе бажала зробити філософія. Поважай богів і турбуйся про благо людей” [1, с. 520,522].

Відповідь філософії така: *мова засобами усного і літературно-писемного мовлення формує людину, показуючи їй світ її власної душі, освітлюючи її духом само пізнавального мислення*. Це означає, що *філософія та філологія* являють собою єдність протилежностей: *мова – це голос душі як її логос*. Людина як природно-біологічна істота егоцентрична в своїй життєдіяльності доти, доки не зробить мову об'єктом свідомого дослідження, що досягається мисленням як здатністю знайти в лексичному багатоголосі душі *єдиний логос*. Тоді їй відкриється і соціум власної душі, і його спільність з багатоголоссям інших людей і народів, в середовищі яких вона існує вже як суспільна істота, а саме середовище стає для неї суспільством. Звідси радикальна зміна мотивації поведінки: із *єгоцентричної* вона стає *соціоцентричною*.

Тут вкрай важливо взяти до уваги принаймні дві обставини. *Перша*. Філософія дає відповідь на запитання про філологічну сутність людини, тому що вона є формою духовно-практичної самопізнавальної діяльності людини. Її основна проблематика – „пізнай самого себе”. *Друга*. Пізнання має справу не зі світо- і самосприйняттям, а з читанням текстів, отже, з літературою. Звичайно, можна пізнавати, запам'ятовуючи сказане і почуте, але людині як чуттєвій істоті це досить складно: відчуття швидко втомлюються, тому переключаються на інші об'єкти, що спричиняє забування. Текст, навпаки, вічний, до його змісту можна постійно повертатись, аналізувати, тобто – мислити, знаходячи єдине в різноманітному, яке і є власне знання. Ось чому А.Камю – філософ і письменник – радив усім, хто бажає стати філософом, писати романи. І саме тому вся без винятку література є втіленою взнаки філософією, втіленням світо- і само пізнавальним мисленням, *голосом* розуму, що зветься *логосом*. Але найперше людину має цікавити та література, яка проголошує *голос і логос її душі – художня*.

Чому саме вона? Щоб дати відповідь, визначимо душу як внутрішні життєві (фізіологічні й соціальні) прагнення, бажання, переживання, емоційні стани і т.п. людини, які, будучи взяті з довкілля, повертаються до нього як озвучені й означені нею устремління. Людина є такою, якими є проголошені мовою бажання. Художня література в різних її жанрах упередметнює їх таким чином, що людина, „споживаючи” її зміст, відкриває себе в ньому як істоту, не обмежену тільки і виключно матеріально-споживацьку, просторово-часову, а духовну, універсальну в своїх творчих потенціях. І це вдається їй засобами слова, яке, водночас, є засобом розкриття світу індивідуальної, але соціалізованої в суспільстві, душі, її Універсуму, тотожного Універсуму Всесвіту, якщо вона здатна прозріти його суть активним вольовим прагненням до розуміння тексту, разом з яким дух всесвіту стає духом її душевних спрямувань.

Вищесказане і є суть мовно-літературної освіти, змістом якої є людина як єдність мікро- і макрокосму, який передають всі навчально-освітні предмети, починаючи з художньої літератури. І це не перебільшення, адже в кожній людині органічно поєднана суб'єкт-суб'єктна, суб'єкт-об'єктна і об'єкт-об'єктна взаємодія, інша річ, що система освіти, особливо на матеріалістично-атеїстичній світоглядно-методологічній основі, як це було в СРСР, не давала можливості філософам і літераторам показати і показувати найбільше чудо – творення мовою людини і мовотворчість як її природне покликання. Але ж саме релігійна філософія, вірніше, філософія, відкривши мову як перший і найближчий об'єкт мислення, надала Слово, Мові онтологічного, гносеологічного й гуманістичного людинотворчого значення. Причому це була філософія народної мудрості з її одкровенням: „На початку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог... В Ньому було життя, і життя було світлом для людей. І світло в темряві світить. І темрява не огорнула Його” [2; Іоанн, 1:1, с.4-5].

Що означає це одкровення Іоанна? Тільки те, що на початку, біля витоків народження людини як духовно-пізнавальної істоти після її фізичного народження стоїть Слово, Мова взагалі. Для українського „Івана” українська мова прямо підказує: *немовляті*, яке не *уміє промовляти*, разом із *умінням* говорити відкривається світ пізнання і світло розуму.

Це, немов блискавка, має вражати свідомість людей, найперше батьків: *почався* процес само- і соціально-суспільного, водночас народного, народження людини з дитини. Чому вражати? Тому що пізнавальне ставлення до світу і до себе самого започатковується від стану здивування від того дива (не випадково часто говорять про щось незвичне: „З якого це дива воно народилось?”), яким є здатність людини, вдихаючи повітря, видихати дух душевно визначеного Слова, чути себе в проголошеному Слові, а потім пізнати себе і світ у ще більш дивовижному чуді любові до написаного Слова як арсеналі власного і світового Розуму. Хто має розум, душа того не огорнута темрявою.

Релігійна мудрість, або, що те ж саме, релігійна філософія освячує (religio і означає святість, благочестя) Слово наданням йому божественного

статусу. Що таке Бог? – Це мова як єдиний засіб вираження душевної природи людини. Хто такий Бог? – Це людина, яка любить Слово як священну скриньку Мови, що є формою, в якій міститься світовий Розум як закон світобуття. Люблячи Слово, будучи Філологом, людина стає мудрою в своїй богоподібності, стає Філософом, суб'єктом пізнання Розуму, записуючи його одкровення – знання – в наукових текстах, якщо йдеться про фізичні закони або ж суспільство- і людинознавчих текстах, якщо йдеться про людину як суспільно-соціальну істоту.

Здається, все надто просто. Чому так здається? – Тому, що людина перестає дивуватись чуду вміння говорити – воно стає звичним. А ще тому, що знаходити в мові розум засобами мислення – справа, яка вимагає *цілеспрямованих зусиль власної волі*, неможливої без любові до мови текстів, проявленої і явної тільки на шляху благоговійного читання й перечитування текстів. Всі вони, окрім аморальних, створюються досить часто свідомо їх авторами, мають статус Священного Писання. Більшість не витримує доцільної волі, тому користується її мимовільним сурогатом – світосприйманням предметно-речових об'єктів, діючи згідно з хибним правилом: „Бачу, сприймаю, тому знаю”, хоча знання є надбанням аналітики мови засобами мислення. Звідси й розпач Іоанна Богослова: „Справжнім Світлом був Той, Хто просвітлює кожну людину, що приходить у світ. У світі Він був, і світ через Нього постав, але світ Його не пізнав. До своїх Він прийшов, та свої не прийняли Його. А тим, що Його прийняли, що увірували в ім'я Його, дав владу дітьми Божими стати” [2;Іоанн,1, с. 9-12].

Лише філософія та філологія серед усіх інших наукових і гуманітарних дисциплін містять у своїй назві вирішальне і визначальне слово *філео* – любов. Вони повною мірою реалізують любов до мудрості, арсеналом і носієм якої є мова, тому є джерелом знань про світ і його світло – закони. Але для цього потрібно бути свідомим того, що Біблія, Святе Письмо – не виключна монополія церкви, а монополія природодослідників і суспільствознавців, а оберегом їх пізнавальних зусиль є *бібліотеки*, книги взагалі. Істинна релігійність, до якої закликав „Той, що приніс Світло” – І.Христос (як літературний персонаж, звичайно), полягає в тому, щоб пізнати Його як Слово, як носія мудрості, а не як ікону. Не як фізичну особу. Можливість пізнати його є у кожного, хто „приходить у світ”. Але це світ не фізичний, а духовно-пізнавальний, світ знань, створюваний системою народної освіти, яка має освітити душі кожного, хто в ній перебуває, такою якістю промовленого і написаного слова, яка була б суголосною поклику душі. Ті, хто адекватно відгукуються на поклик буття сущого, отримують „владу дітьми Божими стати”, дітьми Розуму – Вчителями.

Навряд чи наше вчительство свідоме саме такої сутності мови – його цьому не вчили ні в радянські, ні в новітні часи. Система освіти розвивається кількісно, а не якісно. Між тим для цивілізованих країн первинність мови як в житті людини, так і суспільства загалом, системи народної освіти зокрема, є незаперечною аксіомою. Наведемо судження одного з найвидатніших філософів ХХ ст., забороненого в радянські часи, М.Гайдеггера. Він стверджував, що „дар мови навіть не якась *одна* з

людських здібностей поруч із багатьма іншими. Дар мови відрізняє людину, тільки й роблячи її людиною. Цією рисою окреслена її сутність. Людина не була б людиною, якщо б їй було відмовлено в тому, щоб говорити, - безперестанку, всеохоплююче, про все, у багатоманітних різновидах і в більшості випадків засобами „це є *те*”. Оскільки забезпечує все означене мова, сутність людини вкорінена в мові” [3, с. 259].

Пов'язуючи філологію з філософією, він відзначав, що остання „існує в мелодії відповідності, налаштованої на голос Буття сущого. Ця відповідність є якесь мовлення. Воно знаходиться на службі у мови. І ...мислення, як відповідність, знаходиться на службі у мови. ...Тому без достатнього осмислення мови ми ніколи не знаємо, що таке філософія в якості зазначеної відповідності, що таке філософія як особлива манера розповіді” [4, с.122-123]. Вся література, як художня, так і наукова, якраз і налаштовують людину на пошук відповідності Буттю сущого, яким є Розум. Об'єктивно, тобто суто природно, стихійно, мимовільно кожна людина як мікрокосм є відповідною макрокосму. Але ж це не людський спосіб життя, а суто тваринний. Тому Гайдеггер констатує: „Хоча ми завжди і всюди перебуваємо у відповідності з Буттям сущого, на поклик Буття ми зважаємо рідко. Відповідність Буттю сущого залишається нашим постійним місцеперебуванням. Проте спеціальною і втілюваною нами домінантою поведінки вона постає досить рідко. Тільки коли це відбувається, ми вперше, власне відповідаємо тому, з чим має справу філософія, яка крокує шляхом до Буття сущого. Відповідність Буттю сущого і є філософія, однаке тоді й тільки тоді, коли ця відповідність здійснюється, і саме тому розкривається й розширює своє розкриття” [4, с.120].

Маючи таку якість свідомості, таке світорозуміння, людина має право бути суб'єктом навчально-освітнього процесу виховання, несучи світло знань як народжена „не від крові, не від тілесного бажання, не з волі людської, а від Бога” [2;Іоанн,1:13]. В даному разі суб'єкти „не хворіють” на суб'єктивізм часткового, видаючи його за загальне і цілісне, а є носіями загального як об'єктивного родового начала, з якого все народжується, зберігаючи його як принцип індивідуально-видового існування.

Вкрай важливо, щоб, крім цих основних суб'єктів системи освіти, адекватну загально-родовому началу свідомість мали найвищі державні діячі і службовці. На жаль, цього про таку категорію людей, як і про вчительство загалом, і в сучасній Україні, і в колишньому СРСР сказати не можна. Були запевнення про необхідність підняти вчителя на таку висоту, на якій він ніде й ніколи в світі не стояв і не міг стояти. Але вони не були реалізовані через систему державного атеїзму і деяких положень матеріалістичного розуміння історії, включно з людиною. Політична еліта мала алергію на категорії духовного буття людини, не розуміючи їх святості та властивого їх змісту священнодійства. Вона не надала вчителю, творчій художньо-мистецькій, художньо-літературній і науковій інтелігенції статусу боголюдей, статусу суб'єктів, які продукують добре, вічне, розумне, істинне, прекрасне і дають народові благодатну силу властивого їм змісту. Навпаки, і в радянську, і в сучасну добу вона переконана, що партійно-

політична еліта є суб'єктом „розуму, честі та совісті”, а тому реформує політичну систему, від якої начебто залежить і реформа системи освіти...

Занепад СРСР якраз і зумовлювався духовним занепадом мовно-літературної освіти, жорстко підпорядкованої принципу партійності та класовості художньої літератури, яка внаслідок цього суттєво втрачала в гуманістичності свого змісту. Без священно-благочинного ставлення до мови як голосу народної душі, в якому і в якій заховане „Буття сущого”, система освіти та її суб'єкти не могли чути й не чули його, не чують і нині. Мова – *єдиний* засіб одухотвореного спілкування споріднених душевних прагнень, потреб, інтересів, устремлінь різних людей і народів, а тому в принципі *не може бути однієї мови*. Одна мова – це потреба бездуховної і бездушної держави і тих невігласів, які пробрались до влади і в ній вбачають своє покликання, нею висловлюють свою волю до влади, деформуючи при цьому і народну свідомість, якій, як вище зазначалось, не до снаги засобами мислення знаходити в мові розум – власний і світобудови.

Відродження будь-якої країни, України зокрема, вимагає, аби суспільство було свідоме суб'єктного статусу мови в її людино-, народо- і державотворчих функціях. Творчість – це завжди трансформація суб'єктивного в суб'єктне, що досягається цілеспрямованим. Коли говорять, що наука, освіта, нарешті, „народні маси” є продуктивною силою суспільства, слід розуміти, що все це форми розумного, тобто суб'єктного мовлення, дух Мови як енергії загальносвітового фізичного поля всесвітнього тяжіння. До речі, *energeia* грецькою мовою означає *діяльність*. Але чи можемо ми сказати, що фізика пропагує саме філологічне тлумачення цієї визначальної для неї категорії? Чи наголошують прикладні дисципліни, що індустріальна технологія семантично означає мистецтво старанної діяльності, працелюбність? Проте не у звичному значенні – зробити щось предметно-речове, а пізнавально-духовному: зрозуміти зміст слова, мови, відчувати його душею як образ практичної життєдіяльності, в якій створений предмет є органічним для соціуму, а не таким, що належить до „другої” природи, що, як це маємо нині, стала над людиною і загрожує їй і першій природі-Матері.

Висновки

1. Система освіти повинна реалізувати принцип органічної єдності мови і мислення, філології як любові до слова і філософії як любові до мудрості, до знань, які несе в собі мова.

2. Потрібна суттєва переорієнтація процесу пізнання зі знання змісту навчальних чи наукових дисциплін на оволодіння методологією аналізу тексту, разом з яким у людини з'являється внутрішня мотивація до втілення як самих знань, так і методу їх отримання у площину особистісної духовно-практичної мотивації життєдіяльності.

3. Всю систему навчання, виховання і освіти потрібно поступово переорієнтовувати на формування в учнів, студентів *любові до слова як носія знань і як духовної першооснови людини і суспільства*.

Перспективи подальших наукових досліджень

Переходячи до принципів європейської системи освіти, визначених вимогами Болонської Декларації, потрібно поступово відходити від стереотипів матеріалістичної філософії, згідно якої основне питання філософії нібито полягає у відношення між матерією і свідомістю. Насправді ж проблема полягає в переході до процесу **мовомислення**, тоді не буде пустопорожніх балачок й утвердиться єдність почуттів, розсуду й діяльності як освітніх засад позитивно-прагматичної філософії, яка здійснила своє органічне входження в світ повсякденної свідомості і зробила європейські країни цивілізованими.

Джерела

1. Антология мировой философии. В 4 т. – М.: Мысль. – 1969. – Т.1. – 932 с.
2. Хайдеггер М. Время и бытие. – М.: Мысль. – 1993. – 483 с.
3. Хайдеггер М. Что это такое – философия? // Вопросы философии. – 1993. - №8. – С.119-132.

Стаття надійшла 30.01.2008 р.